

PETŐFI 1848/49-BEN.¹

A költő életének ez utolsó másfél esztendejében első pillantásra feltűnik a *politikai* (hazafias, forradalmi, harci) költemények túlnyomó volta, s ezzel szemben a szerelmiek ritkulása, sőt 1849-ben teljes megszűnése. Nagy tévedés e jelenséget szerelme kihülésével magyarázni. Ellenzi ezt minden ismert életrajzi körülmény s az a tény is, hogy egyik-másik költemény gyöngeségeiből az érzelmi alap gyöngülésére következtetni sohasem lehet, hiszen ily félszeg okoskodással Petőfinek akár hazafiságát is kétségbe vonhatnók épen legteljesebb kivirágzásakor. Ép oly hiba meghasonlást keresni Petőfi egyéni érzelmei s polgári élete követelményei között. Ily magyarázatra, világos adatok híján, csak akkor volnánk feljogosítva, ha a magyarázni kívánt jelenség nem illenék bele a költő természetes fejlődés-menetébe, vagy azzal egyenesen kirívó módon ellenkezne. Már pedig a szerelmi költészet alkotásainak ez időtájt számbeli csökkenése s ezzel szemben az aktuális politika erős térfoglalása: természetes folyamánya a költő továbbhaladó fejlődésének.

Már egyszer tanui voltunk ilyen hang-váltásnak Petőfi fejlődésében, mely, mint most már világosan látszik, egészében véve kettős ízületű. Most a második ízület kezd teljessé válni. 1846 őszén ment végbe a nevezetes fordulat, mely e rövid, s korántsem bevégezett költői pályát két nagy félre osztja.

Minden tagadó látszat ellenére is, Petőfi lyrája nem volt kezdetől fogva az az erősen személyes, élményi lyra, amilyennek általában hisszük, vagy amilyennek azok tüntetik fel, kik költészetét

¹ Bevezető részlet egy Petőfiről szóló munka utolsó fejezetéhez. Itt némi módosítással, hogy a korábbi fejtegetéseket nem ismerő olvasó is megérthető egészet kapjon. A cikk végéhez csatolt, más fejezetből átvett jegyzet is ezt a célt szolgálja.

valami egynemű, egyszerre született egésznek nézve, időbeli létrejövetelét, fejlődésszerinti változatait nem tisztelik meg a kellő aprólékos figyelemmel. A lyrai személytelenség korábbi divatjával szemben méltán látjuk ugyan ő benne a lyrai személyesség legvalódibb képviselőjét, de e személyességnek, mint tapasztaltuk, története van, mely csak külszin-forradalmakon, ál-újdonságokon keresztül, szeszélyes, türelmetlen forrongások után jut el fejlettsége klasszikus tisztaságához. Hiába minden személyes ösztön, hiába minden, igazán és forradalmilag újszerű egyéniség, *élmény* nélkül személyes lyrában nincs valódi újság. Élmény pedig, költészetben, nem jelenti mindazt, ami az emberrel megtörtént; hanem csak azt, amit mélyen élt át, s erős érzelmi visszahatással érlelt egyénivé s a költői kifejezést megkövetelővé. Voltak élményei, a közönséges értelemben, 1846 előtt is Petőfié, olyanok s oly változatossággal, mint kevés más embernek, s lyrai fogékonyságát ezek nagy mértékben fejlesztették s érlelték is, mégis 1846 előtt nem a személyes lyrában alkot valóban újat és tökéleteset, hanem a személyességet már definitiója szerint is szükségkép kizáró népdalban s a majdnem objektív műfajnak veendő genre-képben. A személyességre törekvő ösztön kétségtelenül megvolt benne már kezdettől fogva; egy mindenki mástól különböző Petőfit, egy új költő-typust, egy ósdiakat és jámborokat megbotránkozató fictiv személyességet, egy *ál-Petőfit*, mint akkor neveztem, szívesen, s kedves, makacs gyermekdedséggel szenvelgett versben és életben ⁶Heinéskedő szellemű önarcképekben és bordalokban, olyannak tűntetve fel magát, a milyenül naivabb költőtársai (s ez ál-typus egyik utolsó áldozata, a költő fia, a szegény Petőfi Zoltán is) utánozták őt: de mindez csak egy veleszületett tehetség ösztöne igazi élményi táplálék, tehát érett, kész személyesség nélkül; valamint nem egyéb a *Czipruslomboknak* a csekély fontosságú élményt auto-suggestióval pótló, fokozó szép erőfeszítése, s nem egyéb a *Felhők*-korszak egyénieskedő, az egész világgal szemben erős személyiséget affektáló, a költőtől egyébként oly idegen formajátékra, mű-fogásokra vezető diszharmoniója. Az 1846 előtti egész ízületet tehát bizonyos mérvű s a mondottak által eléggé meghatározott értelmű *személytelenség* jellemzi; csakhogy a dalban és genreképben (1843/44.) e személytelenség megtalálja a maga természetes, klasszikus formáját s őszintén meg is felel a költő akkori lyrai érettségének; míg ellenben a nyomban utána következő *Czipruslombok*- és *Felhők*-korszakban csak diszharmonióra vezet, mert oly erős személyességet következményül bíró élményei még akkor nem voltak. Vagyis egy igen határozott fordulatot láttunk ez első ízületen belül: fordulatot, hogy csak végpontjait jelöljem meg: a népdal nyugalmától annak műfajilag is legszélsőbb

ellenlábasaig, a *Felhők* izgatottságáig. S ez az a fordulat, melyre e visszapillantás elején céloztam, hasonlóan jelezve hozzá az 1848-iki hangváltást, mely ép így két félre osztja az 1846 őszén kezdődő füzületet, a személyes, élményi lyrának oly rövidre kiszabott korszakát.

Másfél évig, szinte a márciusi napokig Szendrey Julia, azontúl a nemzeti szabadság múzsája uralkodik az élményi lyrára már teljesen megérett Petőfi költészetén, megosztva azt első felében a szerelmi (magánérdekű), második felében a hazafias-politikai (közérdekű) költészet területére. Amaz a lyrai teljes kifejlés nyugalmával a korábbi népdal —, emez az izgalmak szakadatlan viharzásával a *Felhők*-diszpozíció párja. Csakhogy korábbi előképeivel szemben most már mind a kettő személyes és valódi élményen alapszik.

No tehát, ha másfél évi szakadatlan lyrai uralma után apránként megfogyatkozik a szerelem ihlető ereje, az bizonyára ép oly természetes következménye a lyrai kiélésnek, mint volt a daltól a *Felhökhöz* való átfordulás. Egy Petőfi-féle, gyakori megnyilatkozású kedély, szükségkép kiél bizonyos idő alatt valamely lyrai diszpozíciót, s az egy irányban már kielégült költői ösztön, mely még fiatal elevegenségben van, okvetlenül más irányba fordul, új ingereket, újfajta élményeket s általuk új lyrai lehetőségeket keres. S ez a költő addigi fejlődése által előidézett szükségérzet oly erős lehet, hogy új irányba tudná terelni magát a költő emberi életét is, ha maga az élet nem szolgáltatna, mintegy kapóra, újszerű élményeket. De a márciusi napoktól kezdve özönével ontja az élet a másnemű élményeket s hovatovább teljesen átszereli a költő húrjait. Mindamellett egészen 48 végéig, a költőnek a harcokban való személyes részvételéig, ritkulva bár, meg-megszólal még a szerelem hangja, sőt lyrai ingerül időnként épen az új élmény-rendszer napkörébe jutva szerepel ezentúl. Talán ez új megvilágítás, ez új élményi vonatkozás téveszt meg némelyeket, mikor meghasonlást sejdítenek a költő honpolgársága és szerelme között.

A változás szüksége tehát benne van a költő fejlődés-ösztönében. S hogy épen ilyen változásé, azt a például említett korábbi fordulat is tanúsítja. A daltól, mint láttuk, szinte erőnek-erejével futott az érzelmi rendkívüliséget ígérő, s ha nem is egészen fictiv, de mégis magára szuggerált élmény felé (*Czpruslombok*): a költői nyugalom után szinte szántszándékkal kereste a lelki nyugtalanságot, s midőn az élet ilyesmivel csak kisebb arányokban, nem felkorbácsolólag szolgált, észbeli indokokkal, egy nagy világgyűlölet mesterséges tenyésztésével igyekezett rendkívüli lyrai ingerekre szert tenni (*Felhők*). Ugyanílynemű változást látunk most is: izgalmak keresését a nyuga-

lom után. Csakhogy most kezére jár az élet. S akár így nagy távlatból, főbb szakaszaiban, akár közletről, részleteiben, vizsgáljuk költészetét: kicsiben-nagyban ezt a váltakozást látjuk. Nyugalom és háborús váltja fel egymást, hosszabb időre, 1846 előtt egyszer, s 1846 után másodszer. De kisebb arányokban, kevesebb tartósággal, az egyes nagyobb szakaszokon belől is, sőt egy-egy költeményében magában is (*Levél Arany Jánoshoz*), ilyen fajta hullámozása figyelhető meg kedélyéletének.

Az érzelmi élet *intenzitásának*, cselekvő energiájának változásai ezek, s innen van, hogy kedélyelete annyira hullámozónak, ringatózódnak tetszik. Intenzitás dolgában minden esetre változatosabb, mint színzetben, minőségben. Ha hasonlattal akarnék élni, kedélyállapota váltakozásait inkább felismerném egy víztükör képében, mely hullámozik, hánykolódik, háborog, ring, imbolyog, gyűrűz és elsimul, mintsem egy sokféle hangszerből összeállított zenekarban, melyben hol ez, hol amaz hangszer hangszíne vezet.

De a második izületnek e belső fordulata ép úgy nem állt elő meglepetésszerűleg, mint az első izületé. Láttuk amott a *Felhők* előfutárait, még a dal korában, bár ártatlan jelentkezésben (Heine-félék). S ime itt is, még a szerelmi béke áldott idején, vészmadarakat látunk fel és tova röppenni: előhírnökeit, jóslatait, nem a forradalomnak, hanem a kívánt, egyre türelmetlenebbül várt lelki (lyrai) izgalmaknak. Ez egyre szaporodó előjelek is bizonyítják, hogy határozott szükségérzet készíti elő a fordulatot. A házas nyugalomból való kivágyakozás utolsó ilyen jele az igen jellemző *Mit csinálsz, mit varrogatsz ott*, melyet két hónappal írt a márciusi napok előtt. De már szinte a bizonyossággal jelenvaló izgalom első szülötte *Olaszország*, valószínűleg szintén januárból. Szállanak előre izgalomvágya vészmadarai: «Hosszú sorban a vándormadarak». Ezután már csak a «Talpra magyar» következik s a lyrai tárgy fordulata teljes. Költői fejlődése belső, ösztönszerű menete (1846 őszétől 1848 márciusáig) szinte végzettszerűleg egybeesett a politikai élet forradalmivá ingerlődésével, s évek óta megfelelő táplálékot nyert politikai érdekű olvasmányaiából is. Költői fejlődése; politikai meggyőződésének egész a tettvágyig való megérlelődése; veleszületett temperamentuma s jelleme is, mely minden igát lehajítani türelmetlen; a közélet alakulata: a nemzeti történelem nagyszerű krízise: mind találkoztak egymással ama március 15-én. Így lett ő, mire régen vágyott, készült, az izgalmak költője; a cselekvő, a politikai izgalmaké, melyekben azonban nemcsak költészetével, hanem egész tetterejével *szerepel*; így vált neki a hazafiság is, a szerelem után, valóságos élelemnyé.

Most már beteljesül a hit, melyet a költők politikai hivatásáról

nagy példák szerint vallott; teljes értelmet nyer Béranger hatása is, és a márciusi nagy találkozóra egész kiforrottságában megérkezik a politikai értelemben vett *népköltő* is; jön s eljuttatja végzetszerű utolsó állomásához nemcsak saját költői pályáját, hanem azt a magyar irodalmi fejlődést is, mely mikor több mint félszáz esztendővel azelőtt megindult, már magával hozta politikai végzete csiráit. Mert a XVIII. századvégi irodalmi megújulás, ha művészi szempontból vizsgálva stilreformot s ezáltal költészetbeli felfrissülést, tehát igazi irodalmi értékeket eredményezett is, igazi természete szerint a mi viszonyaink között csakis politikai természetű, a legnemesebb értelemben vett politikai mozgalom lehetett, s ha nem az lett volna is, azzá kell vala válnia. Mert nem úgy igaz a tétel, hogy irodalmunk megelőzte a politikát, hanem úgy, hogy magyar nemzeti politika volt már irodalmunk is. A magyar nyelvűség kérdése, melyet a latin lezszorításával ez az irodalom végül meg is valósít, egyszersmind elsőrendű politikai ügy volt minálunk, országgyűlések, törvényhozások tárgya, s politikai érdekeket érintve, csakhamar el is vezetett a nemzetiségi kérdéshez. A magyar nyelv kérdése a magyar nemzetiség ügye volt, s az olvasóközönség is politikai ösztönből, a nemzeti ügy iránti érdeklődésből kezdett foglalkozni irodalmunkkal. Egy pusztá szépirodalom itt nem talált volna olvasóközönségre (a «magyar hölgy» irodalmi részvétlensége ellen állandó a panasz): olvasni a magyart a politika tanította meg. Mihelyt irodalmunk a fejlődés során annyira jut, hogy már-már önállósul, s politikátlan szépirodalomná készül különülni: olvasóközönsége majdnem cserben hagyja, ellenben seregestül tódul a Széchenyi nyomán, de különösen Kossuth hírlapi működésével megindult katexochén politikai irodalom felé. Irodalmunknak ezt a krízisét csak az nem tudja, ki az egykorú folyóiratokat sohasem olvasta. Széchenyi fellépéséig az *irodalom* a magyar ember politikai olvasmánya, azontúl már mind több igazi politikát kap s Kossuth Pesti Hírlapja megindulásával (1841) teljessé válik a szakadás, mely az irodalmat részvétlenséggel fenyegeti. Ekkor lép elő Petőfi s irodalmi programjával hozza a népiességet, ami ismét, s kivált az ő felfogásában csupa merő politikát jelent. S imé ez az irodalom ismét magához hódítja az olvasókat, sőt oly körökből is előcsalja, amelyeket eddig kevésbé érdekelt. Petőfi pályafutásában kicsiben megismétlődik az addigi irodalom története: a gyökereiben politikai program irodalmi kvalitásokat szül, de végül is felfalja tulajdon gyermekét. Az irodalmi értelemben vett népköltő teljesen politikai színezetű népköltővé lesz, s a szabadságharc viharában az irodalom politikai végzete, melyre céloztam, teljessé válik. Odavész maga a költő is, ki e végzetes fordulatot végrehajtani elhívatott, s

eltüntével egy tátongó üresség marad a mult és jelen között, amely az irodalomra s az egész magyar közéletre új eligazodást teszen szükségessé.¹

HORVÁTH JÁNOS.

¹ Az olvasóközönségről itt mondottakra nézve néhány egykorú nyilatkozat: *Schedel*: az 1830—1836 közötti időre vonatkozólag mondja Széchenyiről: «legfőbb ösztöne volt e korban az olvasásnak» (*Figyelmező*: 1837: I: 25). Ugyane «cikkében «roppant»-nak mondja a politikai jellegű *Jelenkor* publikumát (u. o. 45. l.); Gáspár János hagyatékából tudjuk, hogy 1841-ben a *Jelenkornak* 2800 előfizetője volt (*Budapesti Szemle*: 1917: 213. l.); az *Athenæumnak* ezzel szemben 500 és 1000 közt ingadozott az előfizetői száma; helyesebben 1000-ról szállt le 500-ra (l. *Athenæum*: 1842: II: 449—451.). L. még: Döme: A magyar olvasók 1841-ben (*Ath.* 1841: II: 381.); s különösen az *Athenæum* szerkesztőjének idevágó nyilatkozatait («ma, midőn a politika csaknem minden más iránti érdekeket úgy szólva kitörölt a keblekből» 1842: II: 449.) és «Végszó»-ját az 1843. évf. utolsó füzetében («1841-dik éven innen két ok munkált az Ath. olvasói számának csökkentésére; egyik, hogy a polémiát lapunkban gyérítők, másik, hogy az olvasók komolyabb tárgyakat kedvelő egész seregét csaknem a Pesti Hirlap csábítá magához»: 465. l. Ugyanitt jegyzetben is megismétli, hogy az Ath.-nak előfizetők dolgában főkép a «politikai ébredés» ártott). — Amit pedig arra nézve mondtam, hogy még az irodalomhoz is politikai érdeklődés vonzotta az olvasók nagy részét, jellemzően bizonyítja Tóth Lőrinc feljegyzése, aki a Kisfaludy-Társaság 1842 febr. 5-iki közülésén a szatira-pályázat alkalmából emlékeztet arra, hogy mikor e pályázat kitűzetett, sokan hibáztatták, efféléket vetve ellene: «illy társaságoknak nem kellene az irodalmat *csupán irodalomnak* tekinteni, hanem mint *ágát a nemzeti életnek*, mellyben a nemzet szellemi ereje összesugárzik; s azért munkafeladásaiban (= jutalomtételeiben) talán sokkal célirányosban cselekszik, ha nem azt tekinti, hogy már legyen a literatura öme nemében (t. i. a szatirában) is munkánk, vagy inkább zsenge kezdetünk, hanem inkább azt, hogy minél hathatósabban működjék a nemzet életkörében» stb. (*Ath.* 1842: I: 390). Jellemző az ily felfogással való vitatkozás épen azon a közülésén, melyen Tóth Lőrinc bejelenti, hogy a Kisfaludy-Társ. mindenképen segíteni kíván a hanyatló szépirodalmon, s «rendeltetése határozottabb kifejezése végett neve mellé egy-szersmind a Magyar *Szépirodalmi* Intézet melléknevét is» felveszi (u. o. 386. l.). Ugyanez ülésen Hunfalvi Pál konstatálja, hogy «a nemzet el kezd ordulni nevelőjétől (a magyar irodalomtól), nagykorúnak tartván magát s e nevelő alól kinőttnék» (u. o. 392).